

Az itebői prépostság.

Torontál-vármegyében a Béga-csatorna mentén van Rác- és Magyar-Ittebe nevű falu, mely utóbbi a jelenkorban arról ismeretes azon vidéken, hogy a csatornán járó hajóknak a legjobb kormányosokat és Temesvárnak a legjobb nócseledeket szolgáltatja.

Ezen falunak történetileg nevezetes múltja van, különösen azért, mert a régóta keresett vituhui prépostság, praepositura de Vituhu itt állt. Ezen meggyőződésre legelőször a helynév magyarozatával jutunk. Tudjuk, hogy hazánkban nem ritkák a Bő Bőd és Bő-vel összetett helynevek. Ilyenek Tisza-Bő, Száraz-Bő, stb. mai Arad-megyei Mikelaka régen Itelakának is nevezetett minthogy Ite és Itha a XIII. században többször előforduló személynév.¹⁾ A torontáli Ittebe tehát Ite személynévből és Bővel összetett helynév. Alább látni fogjuk, hogy e helység még a XV. század végén is következetesen Itebew-nek iratott. A mi a Vituhu név alakot illeti, melylyel egy 1221. évi oklevél a prépostságot bemutatja, és mely tán az ittebei prépostság álcázásához leginkább járult, ezt palaeographiai ismeretek segítségével könnyen megfejtethetjük, mert a Vituhu-alakban, vagy írás hiba²⁾, vagy olvasási hiba rejlik Vitubu helyett, a mi a régi helyesírás tekintetbe vételével Itöbő-nek olvasható, mert, mint tudjuk az ö hangírásban u-val fejeztetett ki régen.

¹⁾ Itha 1273. évben férfinév. (Fejér V. 2. köt. 93. és 111 lap) Ite 1274. évben birtokos nemes Sáros-megyében. Fejér (V. 2. k. 162 lap.)

²⁾ Az illető oklevél a vaticani regestrumokból másoltatott, ezen nagybecsű gyűjteményben a magyar helynevek gyakran a fölismerhetlenségig vannak eltorzítva. Példa erre az 1332. évi pápai tized-lajstrom.

Az itebői prépostság első említése nem örvendetes fogalmat ad a XIII. századi papság erkölceiről. Az itt lakó »fekete barátok« a szerzetesi szabályokkal mit sem törődven, egyéb kihágásokon kívül arra is vetemedtek, hogy az egyház ékszereiből pénzt csináltak. E célra beolvasztattak a szent kelyhek, keresztek, edények, valamint világi használatra szolgált szerek, és elprédálták a prépostság ingó és ingatlan vagyonát. Midőn aztán csendes, de tilos, és bűnös tevékenységek következményeitől félni kezdtek, megszöktek, a kolostor falait üresen hagyván maguk után. Desiderius csanádi püspök a kárt jóvá tenni igyekezett, a mennyire lehetett, és mindenekelőtt egyik kanonokját, kinek okosságában bízott, itebői prépostnak nevezte ki. Az új prépost nevének csak első, t. i. C betűjét ismerjük. Hogy mily gyökeresen fosztogatták ki a fekete barátok a prépostságot, mutatja azon körülmény, hogy az eddigi barátok helyébe lépő világi kanonokok föntartására és működésük előmozdítására, a csanádi püspök és káptalan kénytelenek voltak bizonyos egyházakat és tizedeket kijelölni jövedelmi forrásul. III. Honorius pápa meghagyta a varadi püspöknek és a fehérvári prépostnak, tegyenek jelentést, vajjon a világi kanonokok működése által ezen prépostságban az egyházi érdekekről jól lesz-e gondoskodva, és midőn eziránt megnyugtató jelentést nyert, sőt midőn II. András király beleegyezése is hozzá járult, a pápa 1221. évben Desiderius püspök minden intézkedéseit jóváhagyta, örülvén hogy ezen (itebői) »rablóbarlangból« — mint a pápa magát kifejezi — imádságok helye, és isten háza lett. Egyúttal a prépostságot a csanádi püspök által annak ajándékozott birtokokban megerősíti, és a maga pártfogásába fogadja. Ezen birtokok a pápa levele szerint: Joni, Popi és Pons Ivance. *) Az első helység neve is el van ferditve és benne a mai Csenej lappang. Popi, annyi mint Bobda, mely okleveles bizonyosságok szerint Papd névből lett. Pons Ivance a Nagy-Becskeréktől éjszakra eső Jankahíd lehet. Mind a három helység Ittebét ma is hasonló távolságban veszi körül, a mi új bizonyíték arra, hogy a Vituhu annyi mint Itebő vagy Ittebe.

*) Fejér III. 1. köt. 282-lap, 314. 316. lap. Itt mindenütt Vituhunak íratik a helynév.

Oltványi Pál azt állítja, hogy a Megváltóról nevezett csanádi káptalan a vituhui apátság helyén 1219. évben a csanádi püspökség által lön alapítva, és a székesegyház káptalanának tagjai közül benépesítve, és ekkor nyerte a Megváltóról címzett káptalan mostani nevét. Evvel egyezőleg egy pár sorral feljebb mondja, hogy II. András Magyarország királya nemcsak helybenhagyta a csanádi püspök emez intézkedését, hanem ő, s vele más főpapok is folyamodtak még Rómába Honorius pápához, hogy ezen secularisált apátságnak ily módon káptalanná történt átídomítását jóváhagyja, mit a pápa örömmel teljesített is. *)

Itt a tévedések egész sorozatával van dolgunk. Ugyanis nem áll, hogy a király és a főpapok Rómába folyamodtak, hogy a pápa a secularisált itebői (vituhui) apátságnak káptalaná történt átídomítását jóvá hagyja, és hogy a pápa ezen kérelmet örömmel teljesítette, — a vituhui prépostság nem alakított át káptalaná, ezt nem kérte senki a pápától, és ő azt jóvá nem hagyhatta, hanem igen helyeselte és megerősítette 1221. évben Desiderius csanádi püspök intézkedéseit. A helyeslés esztendeje mutatja, hogy, ha a vituhui prépostság csakugyan káptalaná átalakított volna, ez semmikép 1219. évben nem történhetett; hiszen akkor a pápa még azon jelentések birtokában sem volt, melyeket ő a Desiderius által tett intézkedések czélszerűségéről kívánt. Az itebői (vituhui) prépostság káptalaná átalakítása ellen szól azon körülmény is, hogy még későbbi években is itebői prépostok neveztetnek, így 1233. évben: Mihály prepositus Ytubiensis,**) és 1239. évben szintén Mihály prepositus de Itubuy.***) A legerősebb tévedés azonban azon állítás, hogy a Megváltóról nevezett káptalan a vituhui apátság helyén alapított, és így 1219. évben ennek utódjává lett.

Csanádi káptalan kettő volt, az egyik székes káptalannak vagy egyszerűen csanádi káptalannak neveztetett, főnöke preposi-

*) A csanádi püspöki megye birtok viszonyainak rövid története 65. és 82 lap.

**) Knauz: Monum. Strigon. I. 297. lap. és Magyar Sion I. 293. lap. Fejérnél hibásan Tytulensis Cod. Dipl. III. 2. köt. 326 l.

***) Fejér III. 2. köt. 330 lap, és Knauz i. h. 330 lap.

tus cathedralis cím által lőn megkülönböztetve. A másik káptalan a Megváltóról neveztetett: Capitulum ecclesiae Sancti Salvatoris in Chana dino, melynek prépostja — mellékesen mondva — 1458. évben Athila volt. Mindkét káptalan, saját kanonokjaival együtt Csanádon székel. A két káptalan prépostjai nem ritkán ugyanazon egy oklevélben soroltatnak föl, előbb a prepositus cathedralis, utána a prepositus collegiatae ecclesiae sancti Salvatoris, — de megesk, hogy ezen utóbbit az olvasó-, éneklő- és örkanonok nevei megelőzik.

A Megváltóról címzett káptalannak legrégebb prépostja 1237. évben emlittetik, gyakrabban már a XIV. században fordulnak elő, de a XVI. századot nem élte túl ezen káptalan, miután a csanádi székes káptalan a török foglalás megszűntével újra föllállított, de nem egyszersmind a másik, mely vele századokon át együtt működött.

Mint már említém, még 1239. évben neveztetik Mihály itebői prépost (prepositus de Itubuy), ki IV. Béla király meghagyásából Mátyást, az esztergomi érsek ispánját (curialis comes) Anyala nevű Komárom-megyei földbirtokának egy részébe bevezette. *)

Ennél tovább az itebői prépostság lételet ki nem tudjuk mutatni. Már a XIII. században enyészett-e el, vagy csak később? erre történeti forrásaink nem adnak feleletet. De a község azért nem veszett el. Már az 1332. évi tized-lajstrom említi, hogy Itebev falunak János nevű papja volt, ki a pápai adószedőnek 13 banalist fizet. Itebev-t a torontáli főesperességben fekvőnek tüntetik föl, és Zsomboly, Becse, Kimankahida (olvasd; Jankahida) Aracs, Beeskerek, Oroszi, Csószterek, Modos, Tárnok stb. faluval említik.

Garai Miklós nádor 1411. évben Macedoniy Miklós ketős pénzbiarságra itéli: mert Ithebewi János, István fia, Ithebewi György, László fia, és Ithebewi Péter, Mihály fia ellen törvénybe idéztetvén, meg nem jelent.***) V. László király 1456. Temesvárról Sz. András napján kelt levelével meghagyja a tituli káptalannak, hogy Szilágyi Mihályt, a neki

*) Fejér IV. 1. köt. 156 lap. Magyar Sion I. 370 lap.

**) Perger: Bevezetés a Diplomatikába III. 248 lap.

adományozott Keve-vármegyei Maxond, Szőlös és Herche-kews falvak birtokába vezesse, beigtassa és ez alkalommal Ethelei György, és I t e b e w i György, valamint Tamás, vagy Pál szintén Itebew-ről, mint királyi emberek jelöltetnek ki. A tituli káptalan jelenti, hogy a beigtatás megtörtént Itebői Ethele Pál (Paulus Ethele de Itebew) kir. ember jelenlétében. *) 1466. évben Ethee (igy Ethele helyett) György de I t h e b e w fiai Danch Miklós ellen főbenjáró ítéletet eszközöltek ki a törvényszéknél. Végre 1499. évben Ethele András — de I t h e w b e w — mint királyi ember azon erőszakoskodások megvizsgálására küldetett ki, melyeket Haraszi Ferencz emberei és mások az aradi káptalan jobbágyain Seeg, Csálya és Aszonylaka vidékén elkövettek. **) Íme tehát egy magyar család, mely Ittebét bírta; és majd Ethelei-nek írta magát, majd Itebőinek, — melléknévül, családnévül egyaránt.

Micsoda szerzetesek laktak eleinte Itebőn, azt nehéz eldönteni, részéről nem merném őket benzéseeknek tartani, mint némely íróink, mert a benzéseknek, miként a cistercitáknak, apátságai, nem pedig prépostságaik voltak, az ittebői fekete szerzetesek (monachi nigri) azonban az oklevelek határozott kifejezése szerint prépostságot, és nem apátságot bírtak.

Az általam előadott bizonyítványokon kívül, nem kétlem, az archeologus még azt a kérdést is intézi hozzám, valjon van-e az ittebői területen látható nyoma is annak, hogy itt hajdan prépostság állt? Nem látszanak-e a prépostság alapfalai? nincsenek-e falmaradványok, halastavak? stb.

Mind erről semmi sincs itt. De ezen körülmény nem gyengíti föntebbi állításomat az ittebői prépostságnak, itt az újkori Béga-csatorna partján való fönnállásáról. A szőregi apátság létezése minden kétségen fölül áll, mégis az apátság nyoma sem azon dombon, melyen a mostani templom áll, sem másutt föl nem található. Ne felejtjük el, hogy az ittebői prépostság legnagyobb valószínűséggel már a XIII. században enyészett el. Valjon annyi század után, egy síkságon fekvő prépostsági épület, mely

*) Budai kamarai ltár N.R.A. 558 csomag, 23. szám.

**) Oklevél a gyula-fehérvári káptalan ltárában.

tán faépitmény volt, nem pusztúlhatott-e el nyomtalanul, kivált ha meggondoljuk, hogy a dúlakozó török a közeli Temesvárban megfészkelte magát? A híres háj-szent-lőrinczi prémontréi prépostság épületéből csak egy 10 □ ölnyi téglahalom vanfenn a bozótok közt; nincs jogunk várni, hogy az itebői prépostságnak valami különösen jelentékeny maradványai származtak legyen át korunkra.

Ittebe áradásoknak kitett vidéken fekszik; a régibb századokban, midőn a szabályozatlan folyóvizek az emberi szorgalom által semmi tilalommal sem gátoltattak, a mocsárok és pocso-lyák mindinkább terjedtek, és a XVII. és XVIII. században nagyon gonosz hirre vergődtek. Képzeltető-e, hogy a buzai föld oly elvadulása mellett, a prépostsági halastavak, ha ilyenek léteztek, minden más intézkedésnél erősebb nyomot hagytak volna maguk után? Úgy hiszem nem.

De ha föltétlenül nem szorúlunk is ezen archeologiai bizonyítványokra, megvallom, nagyon szívesen venném, ha ezen részről is találna támaszt az én állításom. És hogy ez történjék, a temesvári történelmi és régészeti társulat figyelmét hívom föl e tárgyra, melytől mindenekelőtt remélhetni, hogy gondos ásatások és a helyszin tanulmányozása által döntse el azon kérdést, valjon az okleveles és nyelvészeti bizonyítékokon kívül képes-e az archeologia is bizonyítani azt, hogy a vituhui, vagy helyesebben itebői prépostság Torontál-vármegyének azon helyén állott-e hol most a Béga habjai Ittebe község szerény földjeit áztatja?

PESTY FRIGYES.
